

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет (інститут) географічний
Кафедра економічної та соціальної географії

СИЛАБУС
вибіркового освітнього компонента
КЛАСТЕРНІ ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА
підготовки бакалавра
спеціальності 014.07 Середня освіта. Географія
освітньо-професійної програми Середня освіта. Географія. Економіка

Силабус освітнього компонента «КЛАСТЕРНІ ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА» підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014.07 Середня освіта. Географія, за освітньою програмою Середня освіта. Географія. Економіка

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

Ткачук Н. М.

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри економічної та соціальної географії протокол № 1 від 29 серпня 2023 р.

Завідувач кафедри:

Погребський Т. Г.

I. Опис освітнього компонента

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання / Заочна форма навчання	<i>01 Освіта/Педагогіка</i> <i>014.07 Середня освіта (Географія)</i> <i>Середня освіта (Географія. Економіка)</i> <i>бакалавр</i>	Вибірковий
		Рік навчання - 4-ий/ 5-ий
Семестр - 7-ий/10-ий		
Лекції – 10/6год.		
Практичні (семінарські) - 20/8 год.		
Самостійна робота – 138/144 год.		
Кількість годин/кредитів 180/6		Консультації – 12/22 год.
ІНДЗ: немає		

Примітка: Години вибіркових ОК змінено відповідно до Наказу ВНУ імені Лесі Українки «Про затвердження норм часу для планування та обліку навчальної роботи та перелік основних видів методичної, наукової й організаційної роботи науково-педагогічних працівників на 2023-2024 н. р. у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (із доповненнями, які затверджені Вченою радою університету від 30.08.2023 р. протокол № 9)» від 29 червня 2023 р., № 249/з_

II. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

Викладач	Поручинська Ірина Володимирівна
Науковий ступінь	Кандидат географічних наук
Вчене звання	Доцент
Посада	Доцент кафедри економічної та соціальної географії
Профайл	https://wiki.vnu.edu.ua/wiki/Поручинська_Ірина_Володимирівна
Телефон	+380992074199
E-mail	rinaporuchynska@gmail.com
Дні занять	Очні консультації: 2 академічні години кожен вівторок 14.00–16.00, аудиторія С-620

III. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Анотація освітнього компонента.

Освітній компонент «Кластерні форми територіальної організації господарства» є складовою частиною дисциплін вільного вибору здобувачів вищої освіти. Освітній компонент призначений для формування системних знань і розуміння концептуальних основ кластероутворення.

Пререквізити

Освітні компоненти що містять базові знання, уміння й навички природничої та соціально-економічної географії.

Постреквізити

Освітні компоненти, для вивчення яких потрібні знання, уміння й навички, що здобуваються по завершенню вивчення освітнього компонента «Кластерні форми

територіальної організації господарства»: «Геоєкологія урбанізованих територій», «Геоглобалістика», «Переддипломна педагогічна практика», «Написання випускної кваліфікаційної роботи», «Атестаційний іспит», а в подальшому – у професійній діяльності.

Мета і завдання освітнього компонента

Освітній компонент призначений для формування системних знань і розуміння концептуальних основ територіального розміщення виробництва на кластерній основі, економічного змісту локальних кластерних утворень та підходів до класифікації кластерів, дослідження взаємозв'язків між суб'єктами кластеру, передумов виникнення та переваг функціонування кластерів як складових інституційних перетворень в соціально-економічних системах, різноманіття виявів кластеризації у світі для їх подальшої класифікації, тенденцій розвитку кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці для обґрунтування напрямів підвищення їхньої ролі в економіці України, завдань ефективного використання природних, науково-виробничих і людських ресурсів регіонів України.

Основні завдання освітнього компонента:

- систематизувати теоретичні засади кластерних форм організації виробництва;
- дослідити кластери як форму розміщення виробництва у світовій економіці на локальних рівнях для визначення їх економічної природи;
- визначити різноманіття виявів кластеризації у розвинених країнах та Україні для їх подальшої класифікації;
- виокремити тенденції розвитку кластерних форм організації господарства у глобальній економіці для обґрунтування напрямів підвищення їхньої ролі в економіці України;
- проаналізувати процеси кластеризації в економіці України та умови їх розвитку;
- обґрунтувати напрямки підвищення ролі кластерів у господарстві України.

Результати навчання (Компетентності)

Компетентності, формування котрих забезпечує освітній компонент «Кластерні форми територіальної організації господарства»:

Загальні компетентності (ЗК):

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у • здатність свідомо ставитись до вимог суспільства, усвідомлювати свої права та обов'язки громадянина України, діяти на засадах етичних мотивів соціально, відповідально і свідомо (ЗК1);
- знання й розуміння предметної професійної діяльності та здатність до професійного самовдосконалення та навчання впродовж життя (ЗК2);
- здатність до використання сучасних, у тому числі інформаційних технологій, володіння навичками застосування програмних засобів (ЗК3);
- здатність до письмової й усної комунікації державною мовою (ЗК4);
- здатність працювати автономно та в команді, забезпечувати якість виконання робіт і оцінювання їх результатів, приймати обґрунтовані рішення (ЗК7);
- здатність до пошуку, обробки та критичного аналізу інформації з різних джерел, до інноваційного мислення, креативності, до генерування нових ідей (ЗК8);
- здатність до використання знань в практичній діяльності, до адаптації та дії в нових умовах (ЗК9).

Структура освітнього компонента ДФН/ЗФН

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекцій.	Практичні роботи.	Самостійна робота	Консультації	Форма контролю */ Бали

Тема 1. Територіально-виробниче комплексотворення і форми територіального зосередження виробництва	8/-	-/-	-/-	8/-	-/-	ДС/3 / -
Тема 2. Еволюція економічної думки з просторової організації	12/24	2/2	-/-	10/18	-/4	ІРС,РЗ/3 / ДС,РЗ/5
Тема 3. Роль кластерних підходів у формуванні конкурентоспроможності територій	12/22	2/2	-/-	10/18	-/2	ІРС,РЗ/3 / ДС,РЗ/5
Тема 4. Класифікація кластерних форм організації виробництва та їх місце у мережевих територіальних утвореннях	12/22	-/-	-/-	10/18	2/4	РЗ/К /4 / РЗ/К /5
Тема 5. Прояви кластеризації	12/-	-/-	2/2	8/-	2/-	РЗ/К/4 / -
Тема 6. Тенденції розвитку кластерних систем	12/-	-/-	2/-	8/-	2/-	РЗ/К/4 / -
Тема 7. Сучасна практика використання кластерних форм організації виробництва у глобальній економіці	14/20	2/-	2/2	10/18	-/2	РЗ/К/4 / РЗ/К /5
Тема 8. Регіональні особливості розвитку промислових кластерів	14/26	2/2	2/2	10/18	-/4	ІРС/3 / ІРС/5
Тема 9. Проектування регіонального індустріального кластера	10/14 -	-/-	2/-	8//14	-/-	ІРС/4 / -
Тема 10. Регіональні особливості розвитку агропромислових кластерів	20/26	2/-	2/2	16/20	-/4	ІРС,ДБ/4 / ІРС,ДБ/5
Тема 11. Регіональні особливості розвитку наукових кластерів	12/-	-/-	2/-	8/-	2/-	РЗ/К /4 / -
Тема 12. Регіональні особливості розвитку транспортно-логістичних кластерів	12/-	-/-	2/-	8/-	2/-	ІРС/4 / -
Тема 13. Кластеризація економіки країн світу	20/22	-/-	2/-	16/20	2/2	РЗ/К /3 / ІРС,РЗ/К 5
Тема 14. Кластеризація економіки України	10/-	-/-	2/-	8/-	-/-	ІРС/3 / -
Види підсумкових робіт						Бал
Контрольна робота 1						20/20
Контрольна робота 2						20/20
Самостійна робота						10/15
Всього годин/Балів	180/180	10/6	20/8	138/144	12/22	100/100

*Форма контролю: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач / кейсів, ІНДЗ / ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР / КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

ІV. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Політика викладача щодо студента

Для одержання високого рейтингу необхідно виконувати наступні умови:

- не пропускати навчальні заняття, не спізнюватися на них та не займатися сторонніми справами на заняттях;
- чітко й вчасно виконувати навчальні завдання та завдання для самостійної роботи;
- виключати мобільний телефон під час занять і під час контролю знань;
- брати

участь у контрольних заходах.

За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в он-лайн формі (змішана форма навчання) за погодженням із деканатом та керівником курсу.

Політика щодо академічної доброчесності

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:
  - самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
  - посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
  - дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
  - надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Відповідно до частини 4 статті 42 Закону України «Про освіту» основними видами порушення є: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання; вплив у будьякій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Роботи, у яких виявлено плагіат, так само як і однакові роботи різних здобувачів освіти, не оцінюються.

Перекладання – забороняється.

Цитування нормативно-правових актів, статистичної інформації під час виконання завдань не вважається плагіатом за умови наявності посилань.

Політика щодо дефлайнів та перекладання

Поточний контроль засвоєння навчального процесу за темами освітнього компонента здійснюється під час проведення практичних занять згідно з розкладом.

Якщо здобувач освіти отримав бал за темою освітнього компонента менший за максимальний, він має право лише один раз повторно скласти поточний контроль за темою (усна відповідь та виконання завдань). Зараховується найвищий результат. Скласти поточний контроль за темою можна на консультації у вільний від аудиторних занять час.

У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття (з поважних

причин), він має право на консультаціях, а також з використанням ресурсів електронного ОК на платформі Moodle, відпрацювати пропущені заняття та добрати ту кількість балів, яку було визначено на пропущені теми.

Ліквідація академічної заборгованості здійснюється централізовано для усіх здобувачів освіти у визначений викладачем час. З графіком консультацій можна ознайомитися на кафедрі та на електронному ОК на платформі Moodle. Кінцевий термін перескладання та ліквідації заборгованості обмежується початком заліково-екзаменаційної сесії.

Оцінювання здійснюється відповідно до чинного Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки (<https://ed.vnu.edu.ua/71-2/нормативні-документи-вну-іменілесі-у>).

Оцінювання знань здобувачів освіти здійснюється під час поточного контролю за результатами виконання тих видів робіт, які передбачені силабусом освітнього компонента.

Поточна оцінка – це сума балів, які отримує здобувач за:

- поточну роботу з відповідних тем;
- виконання завдань з відповідних тем (під час аудиторного заняття та на платформі електронного ОК Moodle). Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (до -50 %).

Неформальна освіта при викладанні ОК

Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті здійснюється відповідно до «Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки» (https://ed.vnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2022/08/2022_Визнання_резул_татів_ВНУ_ім._Л.У._р_ед.pdf).

Сертифікати участі у майстер-класах (семінарах, курсах тощо) на тематику, яка відповідає темам освітнього компонента, є достатньою підставою для зарахування відповідних тем.

У межах навчального року Університет може визнати результати навчання, набуті в неформальній та/або інформальній освіті, в обсязі не більше як 10 % загального обсягу кредитів, передбачених ОП. На магістерському рівні – не більше ніж 5 кредитів.

V. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Оцінювання знань здобувачів освіти здійснюється під час поточного контролю за результатами виконання тих видів робіт, які передбачені силабусом.

Завдання із усіх видів поточного контролю оцінюються в діапазоні від 0 до 100 балів. Рейтингову кількість балів здобувача освіти формують бали, отримані за дві контрольні роботи, які проводяться у формі тестування (максимум – 40 балів) та виконання завдань тем змістових модулів (максимум – 60 балів).

До контрольної роботи допускаються здобувачі освіти, які опрацювали весь обсяг теоретичного матеріалу у т.ч. і матеріал самостійно, виконали практичні роботи. Контрольна робота проводиться у вигляді тестування, завдання якого обов'язково включають матеріал, який передбачено до самостійного опрацювання здобувачами освіти. Тестове завдання кожної контрольної роботи складається з 20 питань. За кожну правильну відповідь здобувач освіти отримує 1 бал.

Рейтинг здобувача освіти з навчальної роботи визначається відповідно до «Положення про організацію контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти...» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Семестровий залік викладач виставляє за умови виконання здобувачем освіти завдань, передбачених силабусом освітнього компонента. Мінімальна позитивна кількість балів – 60.

Здобувач освіти може додатково скласти на консультаціях із викладачем ті теми, які він пропустив протягом семестру (з поважних причин), таким чином покращивши свій результат рівно на ту суму балів, яку було виділено на пропущені теми.

У випадку, якщо здобувач освіти набрав менше ніж 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів під час ліквідації академічної заборгованості з заліку – 100.

Повторне складання заліку допускається не більше як два рази з кожного освітнього компонента (дисципліни): один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

На залік виносяться основні питання, типові та комплексні задачі, ситуації, завдання, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отриманні знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних задач.

Критерії оцінювання знань здобувачів освіти

Від 75 до 100 % максимального бала, який передбачений цим силабусом за виконання практичної роботи.

Робота виконана вчасно, повністю відповідає поставленому завданню; отримані правильні результати; звіт виконано охайно; висновки до роботи повні, самостійні та обґрунтовані, відсутні логічні, граматичні та стилістичні помилки; наявні правильно оформлені посилання на джерела; на захисті здобувачем освіти продемонстровано розуміння як загального результату, так і кожного етапу роботи; здобувач знає нормативну базу, вільно володіє основними категоріями освітнього компонента, здатен пояснювати природу та зміст основних явищ і процесів, аргументовано викладає зміст навчального матеріалу, вміє доводити проблему, посилаючись на власні міркування, наукові джерела та дані, отримані за допомогою доступних інформаційних технологій і баз даних, вирішує складні проблемні завдання. Під час здійснення поточного контролю у формі тестів правильно вирішено від 75 до 100 % тестових завдань.

Від 50 до 75 % максимального бала, який передбачений цим силабусом за виконання практичної роботи.

Робота виконана вчасно, загалом відповідає поставленому завданню; в отриманих результатах та висновках наявні незначні недоліки; у звіті є несуттєві помилки як в змісті, так і в оформленні; на захисті здобувачем освіти загалом продемонстровано розуміння загального результату та кожного етапу роботи, проте наявні несуттєві помилки; здобувач освіти самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, допускає несуттєві помилки коли пояснює природу та зміст основних явищ і процесів; загалом демонструє вміння проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел. Під час поточного контролю у формі тестів правильно вирішено від 50 до 75 % тестових завдань.

Від 25 до 50 % максимального бала, який передбачений цим силабусом за виконання практичної роботи.

Робота виконана із запізненням, наявні правильні результати менше ніж з 50 % завдань; наявні суттєві недоліки при виконанні роботи та в отриманих результатах, в оформленні та змісті звіту; висновки є неповними та недостатньо обґрунтованими; під час захисту роботи здобувач освіти припускається суттєвих помилок. Під час здійснення поточного контролю у формі тестів правильно вирішено від 25 до 50 % тестових завдань.

Від 1 до 25 % максимального бала, який передбачений цим силабусом за виконання практичної роботи.

Робота виконана із запізненням, наявні правильні результати менше ніж з 25 % завдань; наявні суттєві недоліки при виконанні роботи та в отриманих результатах, в оформленні та змісті звіту; висновки поверхневі та необґрунтовані; на захисті роботи здобувач освіти фрагментарно демонструє розуміння загального результату та кожного етапу роботи. Під час здійснення поточного контролю у формі тестів правильно вирішено менше 25 % тестових завдань.

У разі, якщо практична робота виконана із запізненням понад тиждень (без поважних причин), виконана вчасно, проте не захищена, бал знижується на 10 % від максимального бала.

Зарахування результатів навчання, отриманих у формальній та/або інформальній освіті
Результати освіти, отримані у формальній та/або інформальній освіті, можуть бути зараховані як додаткові у межах оцінювання.

Види наукової та практичної активності здобувачів освіти	Кількість балів
Проходження курсів, тренінгів, воркшопів або інших видів неформальної освіти в межах тематики освітнього компонента	до 15

Розподіл балів

ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

Практичні роботи №№ 1-3 – максимальний бал 3,0 (за кожну).
Практична робота № 4-7 – максимальний бал 4 (за кожну).
Практичні роботи № 8 – максимальний бал 3,0.
Практичні роботи №№ 9-12 – максимальний бал 4 (за кожну).
Практичні роботи №№ 13-14 – максимальний бал 3,0 (за кожну).
Самостійна робота – максимальний бал 10.
Контрольна робота 1 – максимальний бал 20.
Контрольна робота 2 – максимальний бал 20.

ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ

Практичні роботи – максимальний бал 5 (за кожну).
Самостійна робота – максимальний бал 15.
Контрольна робота 1 – максимальний бал 20.
Контрольна робота 2 – максимальний бал 20.

Комунікація

Основні платформи для комунікації викладача зі здобувачами освіти

1. Moodle (новинний форум, система приватних повідомлень, коментарі до завдань).
2. Група у Telegram Web, яка створюється старостою і працює протягом навчального семестру.

Індивідуальна консультація може бути надана здобувачу освіти в аудиторії (згідно розкладу консультацій), в телефонному режимі, у формі відповіді на письмовий запит, надісланий на електронну пошту викладача.

VI. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Освітній компонент оцінюється за 100 бальною шкалою. Переведення балів внутрішньої 100 бальної шкали в національну шкалу здійснюється наступним чином:

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Не зараховано (необхідне перескладання)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Горлачук В. В. Кластерна модель розвитку туризму в місті. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/portal/SocGum/Npchdu/Economy/200996/96-14.pdf>
2. Жигалкевич Ж. М. Кластери взаємодіючих підприємств та їх класифікація. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Т. 19, Вип. 2/3. С. 98-101.

3. Завадська Д. В. Економічна кластеризація: сутність, проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. Одеса, 2012. № 1 (44). С. 187–196
4. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень. *Економіка України*. 2010. № 2. С. 14-23.
5. Куриляк Є., Куриляк М. Кластери як форма розміщення виробництва у локальній економіці. *Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах* : моногр. / за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого та проф. Є. В. Савельєва. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 257.
6. Оксенюк К. І. Формування та розвиток регіональних інноваційних кластерів. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 9. С. 47-50.
7. Папіж Ю. С. Визначення територіально-виробничих кластерів для гірничодобувних регіонів. *Економічний простір*. 2014. № 90. С. 187–195.
8. Портер М. Конкуренція. М.: Изд. Дом "Вільямс", 2001. 495 с.
9. Смаль І. Туристичні кластери та можливість їх формування в Україні. *Україна: географічні проблеми сталого розвитку*: Зб. наук. праць: У 4 т. К.: ВГЛ Обрії, 2004. Т.3. С.118–120.
10. Технологічна модернізація в європейській економіці: монографія / [Бурмич О. С., Лук'яненко О. Д., Панченко Є. Г., Чужиков В. І.]; за наук. ред. В. І. Чужикова. К.: КНЕУ. 2013. С. 174–175.
11. Benner M. Smart specialization and cluster emergence: Elements of evolutionary regional policies. *The Life Cycle of Clusters: A Policy Perspective* / Edited by D. Fornahl, R. Hassink. UK: Edward Elgar Publishing, 2017. P. 151-172.
13. Delgado M., Porter M., Stern S. Clusters and Entrepreneurship. *Journal of Economic Geography*. 2010. Vol. 10. No. 4. P. 495-518.
14. Morgulis-Yakushev S., Sölvell Ö. Enhancing dynamism in clusters: A model for evaluating cluster organizations' bridgebuilding activities across cluster gaps. *Competitiveness Review*. 2017. Vol. 27. No. 2. P. 98-112. DOI: <https://doi.org/10.1108/CR-02-2016-0015>.
15. Porter M. E. *Competitive advantage*. New York: Free press; London: Collier Macmillan, 1985. 592 p.
16. Porter M. E. Clusters and New Economics of Competition. *Harvard Business Review*. 1998. November – December. P. 77-90.
17. Swann G. M. P., Preveser M. A. Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. *Research Policy*. 1996. Vol. 25. No. 7. P. 1139-1157.